

Прот. Степан Ярмусь

ГОЛОД В УКРАЇНІ (1932-33): ЧОМУ?

СПРОБА БОГОСЛОВСЬКОГО НАСВІТЛЕННЯ
ЦЬОЇ ТРАГЕДІЇ

FAMINE IN UKRAINE (1932-33): WHY?

AN ATTEMPT TO REFLECT ON THE TRAGEDY
THEOLOGICALLY

by

Fr. Stephan Jarmus

ВІННІПЕГ

—

1983

—

WINNIPEG

Прот. Степан Ярмусь

ГОЛОД В УКРАЇНІ (1932-33): ЧОМУ?

СПРОБА БОГОСЛОВСЬКОГО НАСВІТЛЕННЯ
ЦІЄІ ТРАГЕДІЇ

FAMINE IN UKRAINE (1932-33): WHY?

AN ATTEMPT TO REFLECT ON THE TRAGEDY
THEOLOGICALLY

by

Fr. Stephan Jarmus

Видання Консисторії УГПЦеркви в Канаді

Published by the Consistory of UGOChurch of Canada

ВІННІПЕГ

— 1983 —

WINNIPEG

THE CANADIAN JOURNAL OF
LAW AND ECONOMICS

VOLUME 10, NUMBER 1
1973

THE CANADIAN JOURNAL OF
LAW AND ECONOMICS

VOLUME 10, NUMBER 1
1973

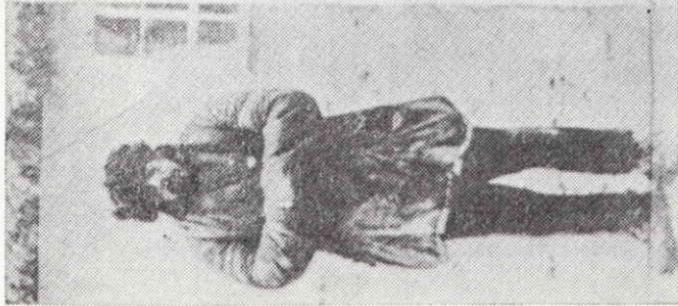
THE CANADIAN JOURNAL OF
LAW AND ECONOMICS

Published by the Canadian Law and Economics Association
1973

Віктор Цимбал: 1933 — голод в Україні.

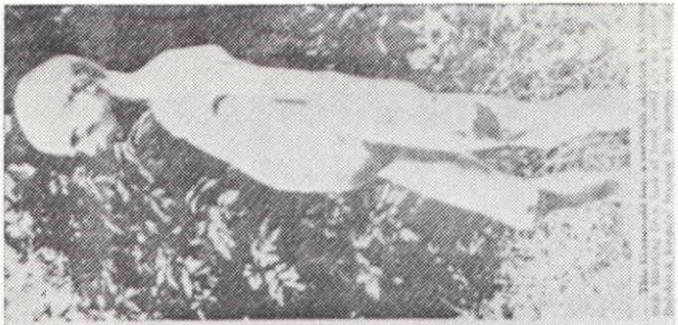
Victor Symbal: 1933 — Famine in Ukraine.

This corpse is that of the father of the boy pictured at the top of the page, and the boy could not cover the body with straw because of the lack of straw in the village since the last raid. There was no straw in the village since the last raid.

Villages Depopulated by Hunger in Ukraine as Soviet Punish Their Opponents

SPARTANISM under the Communist regime, now rampant in Ukraine, at the Soviet Union, during a gloomy time of days and nights. The Ukraine is the most fertile and producing district in Europe. The first condition is the want of supplies of which the Soviet Union is the largest producer. The Communist regime is the cause of the depopulation of the villages since the last raid.

The above photos were first published in **The Chicago American**, February-March, 1935. The photo on the left had the caption: "This typical peasant of the Ukraine spent two years in jail, suffering untold tortures, and since his release he has been fighting starvation." Caption under the centre photo: "This corpse is that of the father of the boy pictured at the right. The orphaned child was unable even to bury his parent. There were no shovels in the village since the last raid of the OGPU, and the boy could only cover the body with straw."

ДО 50-ИХ РОКОВИН ШТУЧНОГО ГОЛОДУ В УКРАЇНІ (1932-33)

СПРОБА БОГОСЛОВСЬКОГО НАСВІТЛЕННЯ ЦІЄІ ТРАГЕДІЇ¹

„Багато разів і багатьма способами вдавнину
промовляв був Бог до батьків” наших

(Євреїв І:1).

Цього року настав час, який обов'язує нас, українців, згадати дуже тяжку подію в історії українського народу (та й усього світу), — штучно приготований і зреалізований смертоносний голод в Україні 1932-33 року й голодову смерть біля 7,000,000 українців: чоловіків, жінок та дітей.

То був тяжкий час, тяжка подія в історії всього людства.

Двадцять століття взагалі записалося в історію нашої Землі небувалим масовим людовбивством: турецькою масакрою біля двох мільйонів вірменів² під час Першої світової війни, тобто — половини вірменського народу; систематичним убивством понад 6,000,000 жидів німецькими

1. Питання й проблеми, які я порушую в цій статті належать до теодиції (одна з нових ділянок філософії), яка займається оправданням Бога за існування зла в світі та різної недосконалості; проте мої висновки впливають з реальної орієнтації, отже вони більш практичного характеру. Вони були виголошені у формі проповіді в церкві Св. Михаїла в Вінніпезі, 10 квітня, 1983.
2. Про турецькі масакри вірменів згадується в поважних світових виданнях, але точного числа помордованих джерела не подають. На основі даних, поданих в американській енциклопедії *The World Book Encyclopedia*, vol. 1, 1960, U.S.A., стор. 591, можна прийти до заключення, що тих жертв справді було біля два мільйони. Інше джерело, *Encyclopedia Americana*, 1969, на стор. 333-334

нацистами та мордом 1,700,000 православних сербів³ хорватами під час Другої світової війни; але чогось гіршого від холоднокрівно впливованого комуністичним режимом СРСР нечуваного голодового мору 7,000,000 українців, — на нашому світі ще не було. Тепер, почуття національного обов'язку заставляє нас відзначити цю подію в її 50-річчя у всенаціональний спосіб, а християнська свідомість заставляє нас за тих 7,000,000 голодом замучених жертв помолитися Господу Богу, щоб Він, Милосердний, подав їм блаженний спокій. Але треба одночасно молитися й за те, щоб Господь беріг нас від подібного нещастя, — бо воно можливе. Крім того, на нас тяжить моральний обов'язок сказати про цю трагедію України усьому світові, назвати її навмисним політичним злочином і так перестерегти світ перед комунізмом. Це наш священний обов'язок перед усім світом.

Усе це ми зробимо і, фактично, відзначення 50-річчя штучного голоду України вже відбуваються, і навіть у нас, у Вінніпезі, відбулися громадські сходи з науковими доповідями на цю тему. Такі сходи/академії будуть відбуватися скрізь, а крім того, цим роковинам присвячується декілька книжок, які мають появитися вневдовзі.

Отож, у нас вже дещо робиться відносно 50-их роковин голоду в Україні. Проте більшість того, що заплановане обмежується історичним навітленням цієї трагедії, вивченням й оціненням її політичної мотивації, навітленням великої кривди та втрати українського народу. До того є постанови відзначити цю трагедію панахидним молінням за спокій душ мільйонів безіменних жертв того страшного голоду. І все це треба зробити, бо це є наш моральний довг тим мученикам, а втім і наш національний обов'язок. Усе це зробиться.

подає, що під час Першої світової війни турки винищили понад мільйон вірменів.

3. Monica Farrell, "Ravens Wolves," Canada Protestant League, Winnipeg, n.d., (Head Office, Armdale, Halifax, N.S.), pp. 12, 18.

Але, щоб, — крім викликання в людей душевного болю з приводу такої неймовірної національної втрати та злочинно-політичної кривди, — щоб ця трагедія мала для нас глибше значення, — нам треба піти трохи далі. А саме: ми повинні поглянути на неї з перспективи християнської віри, а конкретніше, — ми повинні дивитися на неї не тільки, як на наведене на нас нещастя, але як на явище, яке сталося в контексті, чи в рамцях, Божественного Промислу, а не поза ним. Ми ж догматично визнаємо, що Господь Бог є не тільки Творцем, але й віковічним Промислителем, тобто — Опікуном світу, і що все на світі стається з Його волі, або те, що стається, те Бог допускає. Сам бо Господь Ісус Христос сказав нам, що кожному з нас навіть волосся на голові пороховане (Мт. 10:30), що навіть горобець не падає з даху без волі Божої (Мт. 10:29). А людина таки вартісніша за багатьох горобців (Мт. 10:31). Тому-то, доля людини в кожному випадкові від Бога залежна. Так навчає Сам Господь, а ми знаємо, що Його навчання жодним сумнівам не підлягає.

Далі, якщо ми — віруючі люди — все узалежнюємо від волі, тобто — від Розуму Великого Бога, то ми повинні визнати також і те, що все, що стається з волі Божої — включає божественну ціль, тобто — розумну, позитивну, добру ціль. А це стосується навіть такого нещастя, як наша трагедія штучного голоду 1932-33 року.

Це тяжке припущення... Але мені здається, що нам не було б так тяжко примиритися з таким припущенням, якщо б ми не відокремлювали своєї трагедії від усього людства й від усього світу, й не звужували її лише до специфічно українського нещастя, а головню — якщо б не виключали Бога і Його святої волі з нього. Але ми, звичайно, саме цієї помилки й допускаємося, і Бога з нашої історичної ситуації виключаємо. І так: віруючи в Нього, — абстрагуємо Його від себе і не усвідомлюємо того, що Він з нами повсякчасно, — завжди і скрізь і на кожному кроці (Мт. 28:20). Ми тільки ж з Його волі живемо, в Ньому існуємо, і тільки Ним рухаємося, як каже Апос-

тол (Дії 17:28). Теоретично з цим твердженням труднощів нема, практично є.

Щождо трагедії штучного голоду 1932-33 року, то це була завелика подія, щоб її звужувати тільки до нещастя українського народу й не надавати їй універсального значення. А таке поширення нашої трагедії до універсальних масштабів треба робити, бо так уже не раз діялося на світі. Ми знаємо історію ізраїльського народу й признаємо, що той народ був вибраним народом; але знаємо й те, скільки той народ переніс нещастя, скільки натерпівся, — і то все з волі Божої. Тепер ми також визнаємо, що на прикладі того народу Господь Бог виховував увесь світ, — виховував у різний спосіб і не раз допускав його до великого нещастя... Тому-то, чи не треба і нам прийти до припущення, що Господь Бог допустив і наш народ до такого великого нещастя, щоб на його прикладі просвітити правдою весь світ? Подумаймо лише, що в той час почало діятися на арені світу:

Європа горіла війною й революціями; з півночі почав мінятися світ, — там появилася нова драконічна сила, і то саме український народ став першою жертвою її. Природу й значення цієї сили, тобто — червоного комунізму, ми перші пізнали. І чи то не на нас Господь пробував показати всьому світові, що ця апокаліптична потвора варта, та яке її обличчя? Коли та система-дракон запанувала в нас — вона голодом замучила 7,000,000 народу. Нічого з того світ не навчився. Комунізм пішов далі і запанував у Китаї; там на самих початках свого володіння комуністи вибили 30,000,000 людей.⁴ Але на тому кому-

4. Про китайські жертви комунізму точних даних немає. 30 мільйонів жертв — це число, яке було дискутоване під час понадпрограмового літнього семінару-вечора в Сан Франциській Теологічній Семінарії 1978 р., учасником якого був автор цієї статті. *The World Book Encyclopedia*, vol. 3, 1960, стор. 390 згадує ці жертви в мільйонах осіб. У цьому немає нічого несподіваного; в політичній ідеології Мао Дзе Туна стояв принцип поголовного винищення свого супротивника. Див. *A Short History of Chinese Communism* by Franklin W. Houn, Prentice-Hall, Inc., 1967, New Jersey, p. 69. Мао Дзе Тун також видав був інструкції об-

нізм не став і світ з того нічого не навчився. Комунізм робить своє далі і в рр. 1975-78 в Камбоджі вибив 3,000,000 народу.⁵

А ми були першими, ніби спеціально вибраними для терпіння, для науки всьому світові, як у давнину був вибраним для того народ ізраїльський. Тепер вже й ми можемо приходити до висновку, що наша історія не менш священна, як священна історія жидівського народу, що тепер вже як вони, так і ми народ вибраний. Бо як би не було, а сказане Апостолом, що „ви рід вибраний, священство царське і народ святий” (I Петра 2:9) правосильне так само для нас, як і для всіх інших народів.

Але попробуймо пояснити собі, як саме і чому навіть наша історія може бути священною:

Тут невідмінно треба звернути увагу на сказане, що „ви рід вибраний, народ святий...” Отже, коли ми рід вибраний і народ святий, то й наша місія на землі, і наша історія — священна. І вона стане реально священною для нас, але тільки тоді, коли ми будемо не то що нотувати різні історичні події та дати, а будемо старатися пізнавати в них руку Божу, вичувати від них голос Його науки й перестороги та коли будемо добачувати в них Божественну ціль. Каже Апостол до жидів: „Багато разів і багатьма способами вдавнину промовляв був Бог до батьків” наших (Євреїв I:1). Так близько й безпосередньо —

межити розстріли селян до 0.6% всього населення, а міщан — до 0.8%, але це обмеження було перевищене. Див. Jacques Guillemaz, translated by Anne Desloney, *The Chinese Communist Party in Power, 1949-1976*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1976, p. 24, footnote 8.

5. Число побитих комуністами в Камбоджі деякі джерела доводять до 4,000,000 душ. Канадський торонтонський часопис *The Globe and Mail* за середу 13 квітня 1983, в своїй редакційній статті під заголовком “The Cambodia File” говорить про 2,000,000 зліквідованих людей. Згідно з інформацією W. J. Newell-a, ексекютивного директора *World Vision Canada*, поданою мені в його листі за травень 1983, в Камбоджі було заморожено 3,000,000 осіб.

в усвідомленні жидів — Господь стоїть біля Свого вибраного народу... Але ж Він не забуває жодного народу, як не залишив на загибель старинних ниневіян (читай книгу пророка Йони), а навпаки: Він пробує з кожним народом (отже й з нами) постійно, в кожній його історичній ситуації, в кожній події. Віруючий народ (і кожна віруюча людина) самою силою своєї віри обов'язаний усвідомлювати це; він обов'язаний вбачати присутність Бога та Його промислової правиці в кожному менті своєї історії, пробувати пізнавати її ознаки (Мт. 16:3) та розуміти, що саме даними подіями — просто історичною долею його — пробує сказати тому народові Господь. Тому-то кожна ось так усвідомлена присутність Бога в історії народу невідмінно робить її історією священною, а народ той — особливим народом. У нас вже була спроба надати історії українського народу священного характеру, прикладом чого є твір кирилометодіївця М. Костомарова „Книги битія українського народу” з 1847 р.

У цьому припущенні (чи й заключенні) немає нічого дивного, нічого претенсійного, — треба тільки перейнятися цією правдою наскрізь, але перейнятися реально. Бо ми просто мусимо ставити свою історичну долю в контекст світового порядку та пробувати пізнати, що, наприклад, у нашій трагедії було виняткового значення, що в ній було універсально доцільним?

Нам треба врешті усвідомити, що 1933 року ми тяжко терпіли не тому, що ми найгірші на світі, а тому, що ми стали першою жертвою апокаліптичної звірини, яка сьогодні виступає проти всього людського й достойного і стає загрозою для всього світу. Це правда, що коли українці гинули, — нас ніде не знали. Але дивіться, що починає діятися сьогодні, — тепер настає зміна. 1932-33 року нас ніхто не знав і не хотів знати; а про нашу трагедію й слухати не хотіли, бо вона вважалася неймовірною.⁶

6. Коли, напр., англійський журналіст, Malcolm Muggeridge, 1933 р. пробував інформувати англійців про великий голод в Україні, то його висміяли за це. А американський журналіст, Walter Duranty,

Але тоді комунізм ще не грозив нікому. Тепер же, коли цей апокаліптичний дракон став очевидною загрозою для всього світу, — то й нас завважили, і ми стаємо вже потрібними для світу, і українці вже починають ставати героями політичних повістей⁷, а довго нецікаве для вільного світу підступне вбивство українських політичних осіб уже документується в фільмах.⁸ Тепер уже врешті і нашу трагедію з 1932-33 року починають аналізувати західні науковці.⁹

На це треба було чекати 50 років... Тепер вільний світ починає звертати увагу на Україну, і на українців. І то добре, бо нам таки належить увага світу. Проте нам самим треба дивитися на себе краще, як досі; нам треба

що був у той час в СССР, знав про цей голод дуже добре, але публічно заперечував його і вістки про нього називав простою вигадкою. Але, як було виявлено в канадській телевізійній програмі *Fifth Estate* в середу 27 квітня 1983 р., цей же *Walter Duranty* довірочно британського амбасадора в Москві інформував, що від голоду в Україні загинуло біля 10 мільйонів людей. Проте 1944 р., в своїй праці *USSR — The Story of Soviet Russia* (*J. V. Lippincott Company, Philadelphia — New York*), в розділі про “*Man-made Famine*,” стор. 192, *Duranty* про голод в Україні пише тільки так, що “*Stalin was accused of causing the deaths of four or five million peasants to gratify his own brutal determination that they should be socialized... or else. What a misconception!*” *W. Duranty* — світової слави знавець свого діла; отже, що він писав, — йому вірили. А він про штучний голод в Україні навмисне подавав фальшиві інформації.

7. Прикладом цього може бути Андрій Драч у політичному романі англійського письменника Фредеріка Форсайта *Дияволський вибір* (*Frederick Forsyth, Devil's Alternative*).
8. Наприклад телевізійний фільм у серії “*Spy*” про вбивство советським агентом Сташинським Лева Ребета й Степана Бандери. Цей фільм оснований на слідчих документах німецького суду, бо Сташинський пізніше добровільно здався зах. німецькій поліції і був засуджений за свої злочини.
9. Наукові студії цієї події американським науковцем *Dr. James E. Mace-om*, який працює в Українському Інституті при Гарвардському університеті в США та *Dr. Robert Conquest*; вони опрацьовують спеціальну монографію про цей український голодовий голокост.

краще дивитися на свою історію і починати пізнавати в ній риси всесвітнього значення. Ми й на мить не повинні лишатися свідомості, що то Сам Бог покликав нас до історичного буття. То ж бо священна правда, що без Нього нічого не стається, що стається (Ів. 1:3) та що нашу історичну місію визначив Сам Господь (Дії 17:26); а що Він встановляє, того не можна вважати зайвим, безцільним, чи нечистим (Дії 10:15), як було сказано Петрові.

Сказавши стільки треба наголосити, що ми врешті мусимо починати дивитися на себе з перспективи духа, — з божественної перспективи. До того ми не можемо лишатися свідомості, що нас до нашої історичної місії покликав Сам Господь. Очевидно, ми не повинні вважати себе кращими, чи більш упривілейованими від інших народів. Але ми не є й гіршими від них тому, що наша історична доля не зовсім привітна, або тому, що ми потерпіли більше, як хто інший. Що це — так, пригадаймо собі приклад жидів:

Усі християни світу прийняли традиційне переконання, що ізраїльський народ є вибраним народом, отже — ніби народом особливим. Проте жоден народ нашого світу не пережив стільки трагедій та національного нещастя, як це сталося у випадковій жидівського народу; також жоден народ не завдав своїм сусідам такої колосальної кривди, як це бачимо у випадковій того ж жидівського народу. Від самих початків своєї історії той народ поголовно винищував інші народи¹⁰ і ми є наочними свідками того, що там діється сьогодні.¹¹ Але цей народ далі вважається вибраним народом і сам він усю свою історію розуміє й інтерпретує тільки в релігійному сенсі. І так, наприклад, великим жидівським голокостом, у якому від 1933 до 1945 року загинула одна третина того народу, — сьогодні зай-

10. Автори Історичних Книг Старого Заповіту говорять про це багато, напр., Мойсей, Ісус Навин та інші.

11. Див., наприклад, праця канадського автора: *The Unholy Land* by A. C. Forrest, McClelland and Stewart Limited, Toronto-Montreal, 1971.

маються не тільки політики; ні, та їхня трагедія стала також домінуючою темою новітньої юдаїстичної теології.¹² Так воно повинно бути і у випадкові нашого голокосту.

Наша новітня історія в дечому паралельна з жидівською. Ось приклад: За час жидівського голокосту, від 1933 до 1945 року, — згідно з новими даними, — ми також потерпіли не менше жидівського народу і втратили, мабуть, більше, ніж одну третину свого народу. А що стосується порівняння тих двох голокостів на поземі реального людського терпіння, то український голокост — кажуть ті, хто вдумується в цю людську трагедію, — був куди гірший і жахливіший від жидівського. Тепер, якщо жидівська трагедія стала предметом аналізу кращих мислителів і теологів, то хіба не пора, щоб і ми поставили свій голокост у рамці релігії і так пробували збагнути його духовий сенс й пізнати його теологічне значення? Чи не пора нам, особливо тепер, застановитися над тим, чому жида вийшли із свого голокосту переможцями, а наш народ далі випробовується в оковах Антихриста? . . .

Ми, як і вся Християнська Церква, багато вчилися від ізраїльтян: ми внаслідували їхню старинну історію, поставили її в основу своєї духовості й шануємо її як Старий Заповіт; ми перейняли від ізраїльтян віру в Єдиного Бога — Творця всього світу; ми перейняли від них основний Закон — Декалог, відомий у нас як Десять Заповідей Божих; ізраїльтяни навчили нас молитися своїми псалмами і Псалтир став основою наших молитов, а також наших богослужбових текстів; і майже вся наша богослужбова практика — синагогального походження . . . Ми багато-багато чого перейняли й навчилися від ізраїльтян. Але ми не перейняли їхньої готовості ісповідувати себе народом Божим, а свою історію і всі її моменти розуміти по-богословському, оцінювати її релігійно та розуміти й пояснювати в духовому сенсі. А ось погляньмо на приклад

12. Jacob Neusner, *The Way of Torah*, sec. ed., Dickenson Publishing Company, Inc., 1974, p. 63.

старого Ізраїля, — звернімо увагу лише на дещо і побачимо що:

Перебування ізраїльтян і їхній вихід з єгипетської неволі розуміється й пояснюється тільки в релігійному сенсі; завойовання ханаанської землі і винищення її народів (1200 р. до Христа) — це основна частина їхньої релігійної свідомості й традиції; упадок і поділ старинного жидівського царства (930 р. до Хр.), вавилонський полон (586 р. до Хр.), римське поневолення (63 р. до Хр.), зруйнування Єрусалиму (70 р. по Хр.) і велике розсіяння жидів; далі, їхнє перебування всередині християнського й ісламського світів, вигнання жидів з Англії 1290 р., а 1309 р. з Франції, велике переслідування в Іспанії 1391 р. й остаточне вигнання жидів з цієї країни 1492 р., а тепер їхній новітній голокост, — усе це ставиться в контекст жидівської релігії й духовості та розуміється, як божественний заклик їх до покаяння й повернення до Закону.¹³

Так воно є в жидів. Але вони дають привід і нам над дечим задуматися та повчитися, як то вибраний народ повинен поступати (а згідно з Апостолом і ми вибраним народом є — І Петра 2:9) особливо в тінях такої трагедії, як голод України 1932-33 року. Бо що як що, а цей голод таки повинен розбудити нас до роздумування про ролю Бога в ньому, про наше відношення до неї.

У роздумуваннях про трагедію голоду насувається питання, чому люди терплять, а до того терплять не всі, — тільки деякі люди й народи. Але ставлячи собі такі питання, — на них треба шукати відповіді Божественної. Вона — є, і то відповідь Самого Господа нашого Ісуса Христа.

І так, згідно зо словом Господнім, кожне терпіння стається з волі Божої, і кожний випадок терпіння має свою ціль. Раз Апостоли запитували Ісуса Христа, за чий гріх один чоловік народився сліпим і чи те нещастя було карою за його гріх, чи за чийсь інші? Господь відповів, що — ні, бо те терпіння мало стати причиною виявлення сили Божої (Ів. 9:2-3). А у випадкові гуртових тра-

13. Ibid., pp. 3-6.

гедій: масакра Іродом галилеян та завалення на ерусалимців силоамської вежі Господь сказав, що ні в одному, ні в другому випадкові жертви трагедій не були гіршими від інших людей. Ні, обидва випадки мали значення повчальної перестороги іншим людям (і всьому світові), що без покаяння всі достойні подібного нещастя (Лк. 13-1:5). А у випадкові жінки, що її, згідно з приписами Закону, треба було закамінувати за гріх, Ісус Христос показав, що й її оскаржувачі заслуговували такої самої заплати (Ів. 8:3-11).

Отже, на основі сказаного Господом треба прийти до висновку, що в жодному випадкові жертв трагедій та жертв терпіння не можна вважати спеціально вибраними для того в негативному сенсі; їх не виділяється для упослідження й для карного терпіння, а навпаки: вони часто стають знаряддям для якоїсь великої Божественної цілі. Велика тайна цих цілей — поза нами; але в нашому людському обмеженні ця тайна дуже часто зводиться до потреби й до заклику людей до покаяння. Так навчав і перестерігав Сам Ісус Христос і так говорить сьогодні великий жидівський релігійний досвід.

Тепер повернімося ближче до свого, бо нашою центральною темою сьогодні є явище голодової трагедії, яке зійшло і мором покрило наш народ 50 років тому. Тут уже було сказано, що в нас цю трагедію трактується політично, національно й моралістично. Але тільки так трактувати її, — це значить обходити її з-боку, трактувати її поверхово; так серцем і душею в неї не входить, — не жживається з нею серцем і не засвоюється її. Крім того, таке суб'єктивно безсторонне відношення не має сили поширити її на інших людей. А ось, коли багато менші нещастя людські, згідно з Ісусом Христом, сягали масштабу універсального значення (Лк. 13:1-5), то й штучний голод 1932-33 р. сягає масштабу не тільки всенародньо-українського, але й всесвітнього так силою виховного значення для всіх людей, як і силою одноістотності людської природи. Там бо і тоді в морі конкретної української людини, по суті, терпіло все людство. Це, прав-

да, є поза розумінням більшості людей; але так воно є, — це теологічна істина.

Я повно свідомий, що такою заявою я виходжу в царину богословія й філософії, — отже поза межі розуміння цих речей пересічною людиною. Але при цій нагоді таки треба сказати, що такі простори діяння людського розуму і духа є, і що там доходить навіть до того, що в конкретному терпінні людей бачиться велику духову вартість. І хоч не всім нам таке прозріння доступне, то, вдійсності, є чимало й пересічних людей, які мали колись тяжкі переживання, але тепер оповідають про ці переживання з повагою, — як збагачені особливим досвідом, та згадують про це з почуттям героїзму.

Але не про це ідеться сьогодні; і нам не йдеться про те, чи світ навчився чогось від штучно зпричиненого голодового мору української людини, чи ні. Нам ідеться про те, щоб ми не абстрагували цієї апокаліптичної події від духової історії, від духового досвіду, а то й від долі українського народу взагалі, а кожного з нас зокрема. Бо ця трагедія таки має — і повинна мати! — добре усвідомлене конкретне значення для всіх нас, і то суб'єктивно духове значення. З уваги на те, нам треба зробити тут декілька практичних припущень.

Перш за все усвідомім собі, що то по відношенні до кожного з нас — до кожної людини — Христос сказав, що вам навіть волосся на голові пораховане все (Мт. 10.30). А ось у нашому випадкові сталося так, що в оце тяжке 50-річчя ми говоримо не про одну людину і не про групу людей, а про 7,000,000 жертв голодового мору... Може постати питання: Чи Той, Хто так промислово рахує волосся на голові кожної людської істоти, чи Він був безпричетний, чи, може, безрадний в обличчі цієї голодової трагедії, продуманої й призначеної спеціально для українського народу? А ця ж трагедія без сумніву має апокаліптичне значення.

Тяжко не тільки вірити, але й припускати, що б голокост України стався з прямого повеління Всеблагого Бога, — Бога Промислителя. Нам легше припускати, що

це сталося з Його допущення, щоб виявилось для всього світу, на що спосібна людина, коли вона опорожнюється з усього Божественного, а все перебирає в свої власні руки і замість того, щоб творити добро, щоб уподібнюватися Богу й особисто обожуватися, — вона просто сатаніє і в собі самій, і в своїх ділах. Але ось, на здивування світу, саме на такий шлях гордо стали творці безбожного комунізму, які свій сатанізм поставили в основу ідеологічної й політичної програми і втілили його в державну систему СРСР. А першою й найбільшою жертвою цієї системи стала Україна й українська людина.

Це одне припущення, яке веде до висновку, що голод 1932-33 року був зведений на наш народ, як на невинну жертву. Це національне й політичне припущення. З другим можливим припущенням, — з припущенням богословсько-філософського характеру, яке знаходить у терпінні глибоке позитивне значення, — ми просто не готові дати собі ради; бо це — поза межами нашої спроможності збагнути, як і чому саме воно доходить до таких висновків. Тому нам залишається третє припущення, — припущення чисто духового характеру, яке зводиться до того, що трагедія українського голокосту, як такий факт, якого ми не можемо ані пояснити, ані озмислити, ані направити, — він все таки такий, від якого ми повинні пробувати дечого навчитися; бо кожна трагедія людська має велике повчальне, а тому й виховне значення, і то вселюдського, національного, а перш за все — особистого характеру. Отже для нас найбільш доступною й найпрактичнішою є остання можливість; вона обов'язує нас стати з реальністю українського голокосту з 1932-33 року вічна-віч, зважити її особисто, а тоді поробити з неї суб'єктивні висновки. Бо цієї трагедії не можна відкликати; але від неї можна вчитися.

Отож, якщо ми готові визнати, що від голодової трагедії нашого народу ми таки можемо дечого навчитися, а навіть збагатитися в духовому сенсі, — то треба піти ще далі і визнати, що ті 7,000,000 жертв українського голокосту вмирили для нас; і якщо ми від цієї тра-

гедії справді чогось навчимося, то ті мільйони наших мучеників не даремно вмирали. Далі, якщо ті 7,000,000 лише Богу відомих жертв зможуть так духово відпечатуватися на нас і на нашій свідомості, що кожне з нас стане від цього особисто кращими людьми, кращими християнами і кращими українцями, — то вони справді вмирали не намарно. Це так ми підходимо до парадоксального, але правдивого заключення, що то саме в такий спосіб терпіння й страждання тих людей можуть стати духовою енергією, духовою силою так для нас тепер, як і для наших поколінь у майбутньому. (Це тому деяким народам жертви не страшні; вони їм навіть... потрібні).

Тому-то добре собі запам'ятаймо, що оці 50-ті роковини голодової трагедії України відзначається не про людське око, не лише з політичних мотивів, не для широкого світу, — це робиться переважно й найперше для глибокого освідомлення кожного з нас. І якщо б ми тільки дійшли до такого усвідомлення... Якщо б в обличчі так усвідомленої голодової трагедії ми відкрили себе і свої серця настільки, що б ми по-живому духово прозріли й живо збагнули весь жах голодової муки, процес повільного охолодження й тужавіння української крові... Якщо б ми так засвоїли собі біль матерів за своїх голодом зморених дітей, — а кожна співчутлива людина повинна це зробити, — то ми не тільки краще зрозуміли б цю трагедію; ми дійсно переживали б її аж до особистого оживотворення й переродження. (Це подібне до засвоєння собі — силою віри й любові — Христової Благодаті Спасіння¹⁴). Людині справді дано можливість співчутливо (емпатично) переживати глибоко і проймається переживаннями інших людей повно й наскрізь. Це діється силою виrozumіння, силою любові й співчуття. Якби це сталося... Я певний, що багато-багато з нас невідмінно збагнули б, як дійсно й глибоко таке усвідомлення тор-

14. Митр. Антоній, „Размышление о спасительной силѣ Христовыхъ страстей” і „Догматъ искупленія” в його праці: **Нравственныя идеи важнейшихъ Христiанскихъ догматовъ** (Изданіе Сѣверо-Американской и Канадской Епархіи), 1963.

кається людської душі й убагороднює її, як то для так зворушеної й оживленої людини — особливо тоді, коли це діється в Ісусі Христі, — сам „плач перемінюється на радість” (Ів. 16:20). Тоді-то, може, й нам було б легше зрозуміти, чому деякі богослови й філософи бачуть у терпінні позитивні якості.

Штучний голод України — це історична подія. Але й тільки те, на що я пробую звернути увагу, каже нам, як сильно історичні події можуть зливатися з духом людей і з духовістю всього народу. Це через те й твердиться, що історія народу має — і завжди може мати! — велике духове значення, і що всі моменти даної історії треба невідмінно оглядати й розуміти з перспективи духа. Це такий — як показано вище — віковичний досвід і практичний висновок жидівського народу. А я глибоко вірю, що таким повинен бути і досвід, і висновок народу нашого.

Я говорю про все це в контексті відзначень 50-их роковин штучного голоду — тяжкого голоду України, але я звертаю увагу тільки на дещо. Проте я думаю, що й з того, що тут сказано, таки можна вивести певний сенс:

Перше, на що тут звертається увагу — це те, щоб ми не допускалися помилки і не абстрагували (не віддалювали) себе самих, і свого народу, і нашої історичної долі від Господа Бога, а Бога — від себе; щоб ми мислили, бачили й визнавали себе необхідною частиною історії світу й усього людства; щоб ми не вважали себе упослідженими й недостойними кращої долі і щоб навіть не допускалися гадки, що ми нікому непотрібні, ні на що добре не здатні. Ні! В нас має бути інакше! А що так може бути, — на те наводимо приклад жидів:

Жоден народ на світі не зазнав такого падання, терпіння, поневірення, розчарування, рятівних зусиль і вставання, як бачимо це на прикладові жидівського народу. Але ось на наших очах, — в обличчі смертоносного голокосту, — той народ пробудився і став до неймовірно живої національної, політичної, філософської й богослов-

ської активності — бо своє недавнє випробування й нещастя визнає Божественним закликком до покаяння, до повернення до Закону.

Так має бути у випадковї кожного віруючого народу, а тому — і в нас. Ми покажемо велику життєздатність — і то універсального значення, — коли почнемо дивитися на себе самих і на свою історію з вдячністю Господу Богові, що Він дав нам час і місце в загальній історії людства та в процесі цілого світу, — особливо за нагоду творити добро на світі. Тільки ж справді навчаймось дякувати Господеві Богові за нагоду жити і бути частиною Його світу; дякуймо за випробування — навіть за тяжкі випробування під час нашого великого голокосту. Навчіймось дякувати Господеві особливо за те, що Він не залишає нас у нашому занедбанні, а що таки пробує стукатися, будити й усвідомлювати нас самих і світ про нас, — навіть болуче усвідомлювати про те, що нам усім грозить небезпека, в якій ми справді могли б загинути навіки. Таке наставлення і таке усвідомлення нам дуже потрібне! Нехай воно зворушується в нас живим прозрінням грізної трагедії 1932-33 р.

**
*

У нас була тяжка історія, але в нас криється також великий, Богом вложений у нас, резервуар життєздатності. Учіймось оживляти, кріпити й одухотворювати його — хоч би такими засобами та вправами, як роздумування про наш голокост, про його значення для кожного з нас особисто, для нашого народу та для всього світу. Ми віруючі люди... Робімо все й усвідомлюймо все в живому відчутті й чистому сердечному прозрінні Бога в усьому, бо таким Він сказав, що буде з ними в кожній ситуації, аж до кінця віку. І те пробування Господне з нами приймім як Його запевнення, що Він любить нас, як окремих людей і як народ. Він і опікується нами (інакше нас уже не було б), і помагає нам, і буде помагати в усьому доброму й святому... тепер, і завжди, й повіки.

THE 50th ANNIVERSARY OF THE ARTIFICIAL FAMINE IN UKRAINE 1932-1933

AN ATTEMPT TO REFLECT ON THE TRAGEDY THEOLOGICALLY¹

TRANSLATED BY VERY REV. MICHAEL YURKIWSKY

*"When in former times God spoke to our forefathers,
He spoke in fragmentary and varied fashion"*

(Hebrews 1:1)

This year brings us, Ukrainians, to a time which obligates us to recall a most distressing event in the history of the Ukrainian nation (and no less in the history of all the world). This is the event of the artificially prepared and realized death-dealing famine in Ukraine in the years 1932-1933 which culminated in the starvation death of about seven million Ukrainians — men, women, and children. This was a trying time, — a terrible event in the history of mankind.

In the history of our world, the twentieth century has, above all, recorded extraordinary massive manslaughter: the massacre of two million Armenians² (one half of the populace) by the Turks during World War I; the systematic annihilation of over six million Jews by the German

-
1. The problem I am dealing with in this essay belongs to theodicy (a new branch of philosophy) which deals with the justification of God for the existence of evil in the world; my conclusions, however, are based on real life observations, on practical issues. These conclusions constituted a sermon delivered at St. Michael's Ukrainian Orthodox Church in Winnipeg, on April 10th, 1983.
 2. Turkish massacres of the Armenians are mentioned in authoritative sources, however, the numbers of the victims are not

Nazis; the murder of 1,700,000 Orthodox Serbs³ by the Croats during World War II, but anything more horrible than the planned cold-blooded destruction by an unheard of death by starvation of seven million Ukrainians, instituted by the communist USSR regime, has never before been known in our world. Now, five decades later, our national duty obliges us to mark this tragic event in an all-national manner, and our Christian conscience enjoins us to pray for those seven million victims who slowly starved to death that they may be granted eternal peace by the All-Merciful Lord our God. At the same time we should offer prayers that the Lord spare us from a similar tragedy which is not altogether improbable. Besides these obligations there is the moral duty to inform the world of Ukraine's tragedy. The peoples of this age should be informed that this was a planned political crime and thereby warn the world of the threat of communism. This is nothing less than our sacred obligation to all the world.

We shall, certainly, fulfill all these duties. In fact, the fiftieth anniversary observances of the artificial starvation of Ukrainians are under way. In various centres of our continent, including the City of Winnipeg, various community gatherings have taken place at which informed presentations have been received regarding this subject. Similar gatherings (academies) will be held in all other centres. Furthermore, this anniversary year will soon see the publication of several books dedicated to this sad occasion.

Therefore, we have initiated some activities regarding the fiftieth anniversary of the famine in Ukraine. However, most of that which is planned is limited to exposing the

given. On the basis of the *American World Book Encyclopedia*, vol. 1, 1960, U.S.A., p. 591, one can conclude that those victims were close to two million. Another source, *Encyclopedia Americana*, 1969, pp. 333-334, informs that during the First World War the Turks massacred over one million Armenians.

3. Monica Farrell, *Ravens Wolves* (Winnipeg: Canada Protestant League, n.d., Head Office, Armadale, Halifax, N.S.), pp. 12, 18.

historical aspect of this tragedy — to fathoming and evaluating its political motivations — to unveiling the tremendous injury and loss borne by the Ukrainian people. Besides these intentions there are decisions to mark this tragedy with religious memorial services for the peaceful repose of those millions of unnamed victims of this appalling famine. All this shall be done for it is our moral debt to those martyrs and, no less, it is our national duty. Therefore, all these matters will be attended to.

But besides calling forth among people the spiritual pain occasioned by such an unbelievable national loss, and calling attention to the politico-criminal wrongdoing, we ought to go further so that this tragedy may have a more profound meaning for us. That is to say that we ought to view this event from the perspective of Christian faith. More concretely, we ought to view this event not only as a misfortune directed at us, but as a phenomenon which took place in the context of, or within the framework of God's Providence and not as being outside it. In fact, we do confess as dogma that the Lord God is not only the Creator but that He also provides eternal Divine Providence (Divine Case) of His creation. We acknowledge that all that occurs takes place because God so wills it, or because He permits it to happen. It was the Lord Jesus Christ himself who told us that the very hairs of our head have all been counted (Matt. 10:30), that without Lord's leave not even a sparrow can fall to the ground (Matt. 10:29). But a human being is worth so much more than any number of sparrows (Matt. 10:31). Therefore, the fate of a person, whatever the situation, is dependent on the will of God. This is the Lord's teaching and, we know that His teaching cannot be doubted.

Furthermore, if we, by faith, hold all things as being dependent on the will of, that is, the mind of the Great God, then we ought also to acknowledge that all events which happen by the will of God should be seen as including a Divine purpose — a positive, wise, and a good purpose. If this is so, it then follows that even such a

tragedy as the contrived famine of 1932-33 should also be seen in this light.

This, of course, is a grave supposition... However, it seems to me that we would not have too much difficulty accepting such a supposition if we did not isolate our tragedy from all of mankind and all the world by limiting it to a specifically Ukrainian misfortune and, above all, if we do not exclude God and His Divine will from the event. But, usually, this is the error we permit ourselves and, thereby, we exclude God from our historical situation. Thus, believing in God, we separate Him from us as if we were unaware that He is everpresent — always, everywhere present, at every step of our way (Matt. 28:20). We firmly believe that we do exist by His will, that in Him we live and move even as the Apostle has said (Acts 17:28). Theoretically such a statement does not present us with problems; it does so from a pragmatic perspective.

Regarding the tragedy of the artificial famine of 1932-33, it is too great an event to be limited only to a tragedy of the Ukrainian people and not giving it a universal setting. The enlargement of our tragedy to a universal scale should be done for so it often was done in the world. We are mindful of the history of the Israelite people who, we know, were the chosen people of God. But it is also known that this nation underwent ever so many tragedies and so much sorrow — and all this by the will of God. We now admit that by the example of that nation the Lord God was teaching the whole world. This process of education was varied and often permitted the process to proceed along the route of great suffering. Should we not then conclude that the Lord God has permitted the great suffering of our people so that the example would serve to illuminate a truth? Now let us turn our attention to the worldwide arena of events which occurred at the same time:

Europe was smouldering with wars and revolutions. Then, beginning in the north, the world was undergoing a transformation. There a draconian power emerged of which Ukraine became the first victim. Its communistic

nature and power was first manifested on our people. Could it not be that through us the Lord endeavoured to show the world what this apocalyptic monster was, and what it masked? When this draconian system came to mastery amongst us, then it annihilated seven million of our people by means of a famine. The world learned nothing from this event. Communism went further, conquered the lands of China. There in its early years of rule it destroyed thirty million people.⁴ But the spread of communism did not stop there and even then the world learned nothing from this. In the years of 1975-1978 it had overpowered Cambodia and wiped out three million of its citizens.⁵

But we were the first as if especially chosen for suffering to serve as a lesson for the world, even as, in ancient times, the Israelites were chosen for that purpose. We may conclude that our history is no less holy than the history of the Jewish people. Even as they, so in this century, our people were chosen for a purpose. For when the Apostle said, "You are a chosen generation, a royal

-
4. There are no reliable statistics on the Chinese victims of Communism. Thirty million was the number discussed in an extra-curricula gathering in the summer of 1978 in San Francisco Theological Seminary in which this author took an active part. *The World Book Encyclopedia*, vol. 3, 1960, p. 390 notes the Chinese victims in millions. It should not be surprising. The political ideology of Mao Tse-tung prescribed the total destruction of his opponents. See *A Short History of Chinese Communism* by Franklin W. Houn (New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1967), p. 69. Mao Tse-tung gave instructions to limit the executions of the peasants to 0.6% and the town inhabitants to 0.8%. His instructions were exceeded. See Jacques Guillermaz, translated by Anne Desleny, *The Chinese Communist Party in Power, 1949-1976*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1976, p. 24, footnote 8.
 5. Some sources presume that the number of people murdered in Cambodia reach as much as four million. Toronto's *Globe and Mail*, April 13, 1983, in its editorial, "The Cambodia File" speaks about two million victims. W. J. Newell, an Executive Director of World Vision Canada in his letter to me in May 1983 gives three million as the number of Cambodian victims.

priesthood, an holy nation” (I Peter 2:9) is as applicable to us as to other people.

Let us try to enlighten ourselves how it is that our history may be “holy.”

Here we must necessarily consider the statement, “You are a chosen generation . . . an holy nation.” If we are a chosen generation and an holy nation then our mission on earth and our history are holy. And it will truly be holy for us only then when we strive not only to record the various historical events and dates but when we strive to discern in them the hand of God, — when we feel in them the voice of His teaching and His warnings, and when we see them in the light of His Divine goals. To the Hebrews the Apostle said: “God . . . at sundry times and in divers manners spoke in times past unto the forefathers” (Heb. 1:1). In order to guide them the Lord is always close and in immediate communication with His chosen people. At the same time He is not unmindful of other nations even as He did not allow the destruction of the ancient people of Nineveh (read the book of the Prophet Jonah). He abides with every nation, therefore even with us, continually regardless of the historical situation and events. A faithful nation (as also every faithful person), by the very fact of faith, must be conscious of this. It is one’s duty to discern the presence of God and discern His Divine Providence (Matt. 16:3) and to try comprehend what the Lord is conveying to a particular people by way of given events through the historical experiences of that nation. Therefore every acknowledged presence of God in the events of a nation creates of its history a divine process and of that people a chosen generation. M. Kostomarov, the Cyrilo-Methodian, actually did this in his work “Books of Genesis of the Ukrainian People”, of 1847.

In such a supposition (or in such a conclusion) there is nothing strange or anything pretentious. What is necessary is that we be thoroughly convinced of this truth — to be convinced of its reality. For we must deal directly with

our historical destiny in the context of universal events. We must strive to recognize what there is, for example, in our nation's tragedy that is of special significance — what is therein of universal value?

We ought to be aware that in 1933 we suffered so greatly because we became the first victim of an apocalyptic monster which today is rallying forth against all that is humane and honourable and it has become a menace for all the world. It is a fact that when Ukrainians perished we were an unknown people. But observe what is happening today — note the changes that are taking place. In 1932-33 we were unknown and no one wished to know us. No one wished to hear of our tragedy for no one would believe what seemed unbelievable.⁶ It was a time when communism was not yet a threat to anyone. Presently, when this apocalyptic dragon has become a visible threat to all the world, we have become known and necessary to the world. Ukrainians are being seen as heroes in political no-

-
6. Malcolm Muggeridge, the British journalist, tried to inform the British public about the man-made famine in Ukraine, but no one was ready to take his reports seriously, and he was ostracised for his insistence on this matter. Indeed, there were different reports on the Ukrainian situation. An American journalist, Walter Duranty, who was at that time in the USSR and was very well informed about the Ukrainian situation, publicly denied any allegations about the famine in Ukraine, and labeled them as sheer imaginations. However, Malcolm Muggeridge — as was shown on the Canadian television program, *Fifth Estate*, April 27, 1983 — stated that Duranty confidentially did report to the British Ambassador in Moscow that the toll of the Ukrainian holocaust reached close to 10 million persons. Nevertheless, in his book *USSR — The Story of Soviet Russia*, (Philadelphia-New York: J. B. Lippincott Company, 1944), p. 192, W. Duranty, in the chapter on "Man-made Famine," wrote that Stalin was only "accused of causing the deaths of four or five million peasants to gratify his own brutal determination that they should be socialized... or else. What a misconception!", he remarked. W. Duranty was a highly esteemed man, and many trusted him. However, on the Ukrainian situation, he deliberately gave false informations.

vels.⁷ After many years of disinterest the Free World is interested in the crafty destruction of our political persons. It is now important that their fate be recorded on documentary films.⁸ Lately our national tragedy of 1932-33 has become a subject of analysis among Western scholars.⁹

For this change we had to wait fifty years... as of now the Free World is beginning to turn its focus on Ukraine and Ukrainians. And this is good for we deserve the attention of the world. On the other hand, we need to view ourselves in a better light than heretofore. We need to see our history in a better light and begin to acknowledge in it the marks of universal significance. Not for a moment ought we to abandon the reality that it is God himself that marked us out for a historical existence. It is the sacred truth that without Him nothing happens which happens (John 1:3). It is God Himself who has directed our historical mission (Acts 17:26). What God ordains ought not be taken as irrelevant, without value, unclean (Acts 10:15) as it was told to Peter.

Having said all this, it is necessary to underscore that we ought to finally begin to view ourselves from a spiritual perspective — that is from a divine perspective. Furthermore, we ought not to abandon the knowledge that we have been called by God Himself to fulfill an historical mission. Obviously this does not mean that we should consider ourselves to be better than others, or more privileged among nations. But we are not an inconsequential nation simply because our fortune has not been altogether pleasant,

-
7. As an example, can be cited the character of Andrew Drake (Drach) in Frederick Forsyth's novel, *Devil's Alternative*.
 8. A film in the television series, "Spy," which documents the murders of Lev Rebet and Stepan Bandera by the Soviet agent, Stashinsky. Stashinsky later gave himself up to West-German police, and was convicted for his crimes.
 9. Scientific research on the matter by two American scholars: Dr. James E. Mace and Dr. Robert Conquest who are working with Harvard University Ukrainian Centre. Their study on the Ukrainian famine is forthcoming.

or that we have suffered more than others. That this is so let us recall for ourselves the example of the Jews:

All Christianity has accepted the traditional view that the people of ancient Israel were a chosen nation and thus a unique people. Nonetheless there is no other people of our world that has lived through so many and such terrible tragedies, or that has suffered through so much national misfortune as is the case of the Jewish people. Neither has it been the case that any other nation has caused so much agony for its neighbours. From its earliest years that nation destroyed other people.¹⁰ We are witnesses of its doings today.¹¹ Despite this that nation is yet the chosen people and that is precisely how its history is interpreted, i. e. in a religious sense. As a consequence, for example, the great Jewish holocaust — in which one-third of the people were lost in the years 1933-1945 — is today not only an issue among politicians, but this tragedy has become a dominant theme in Judaic theology¹². So it should be in the case of our holocaust.

Our contemporary history almost parallels that of Jewish history. For instance, in the time of the holocaust of the Jews, between 1933 and 1945, according to the latest data, we also lost no less than Jews for we perhaps lost more than one-third of our population. In comparing the two holocausts, on the basis of human suffering, the Ukrainian holocaust according to those who reflect on this human tragedy, was by far the greater and more horrible mass suffering. Since the tragedy of the Jewish people became a subject of analysis among thinkers and theologians then is it not time that we also place our holocaust into religious framework and attempt to consider it as religiously significant? Is it not time for us, especially now, to reflect why

10. See authors of the historical books of the Old Testament, Moses, Joshua and others.

11. An example of this is *The Unholy Land* by A. C. Forrest (Toronto/Montreal: McClelland and Stewart Limited, 1971).

12. Jacob Neusner, *The Way of Torah*, sec. ed., (Dickenson Publishing Company, Inc., 1974), p. 63.

it is that the Jews emerged from their holocaust as victors and our people continue to be tried in the bonds of Anti-christ? . . .

The Christian world, and we also, learned much from the Israelites. We are the successors of their ancient history. We have placed their history as the basis of our spirituality and honour it as the Old Testament. From the Israelites we have accepted the faith in One God, the creator of the universe. From them we have accepted the fundamental Law — the Decalogue — which is known amongst us as the Ten Commandments of God. The Israelites have taught us to pray by their psalms. The Psalter has become the base of our prayers and our liturgical texts. Our liturgical practices are derived from the ancient practices of the synagogue. There is so much that we learned from the Israelite people. But we have not learned to accept their readiness to confess that we also are a chosen people and, thus, to view our history and its moments theologically, to see it religiously and to interpret it in a spiritual sense. Let us look at some examples of ancient Israel and what do we see? . . .

The sojourn and departure of the Israelites from slavery in Egypt is understood and interpreted only in a religious sense. The subjugation of Canaan and the destruction of its people (1200 B.C.) is the basic part of their religious consciousness and tradition. The fall and division of the ancient Hebrew kingdom (930 B.C.), the exile in Babylon (586 B.C.), subjection by the Romans (63 B.C.), the destruction of Jerusalem (70 A.D.), and the dispersion of the Jews and their settlement amongst Christian and Islamic communities; the banishment of the Jews from England in 1290 A.D. and from France in 1309 A.D.; the massive persecution in Spain in 1391 and finally their banishment from this country in 1492, and lately their holocaust — all these events are placed in the context of Jewish spirituality and understood as the Divine call that they repent and return unto the Law¹³.

13. *Ibid.*, pp. 3-6.

This is the way it is among the Jews. In this they set us an example to ponder some things and to learn how a chosen people ought to proceed (according to the Apostle we too are a chosen people — I Peter 2:9) especially in the light of such a tragedy as the 1932-33 famine. In any event, this famine ought to awaken us to reflect on the role of God in this event and on our relationship to it.

In meditating on the famine tragedy the question arises: why people and nations should suffer . . . and why do not all nations suffer except the few? Having put forward these questions we seek the Divine answer. The answer is there and the answer is with our Lord Jesus Christ.

Thus, according to the word of the Lord, every suffering takes place because it is willed by God. And every case of suffering has its goal. At one time the Apostles asked the Lord Jesus Christ: on account of whose sins a man was born blind — was his misfortune the penalty for his sin or his parents' sin? The Lord answered, that neither has this man sinned, nor his parents: but that the works of God should be made manifest in him (John 9:2-3). In the case of group tragedies such as the massacre of Galileans by Herod, the death of Jerusalemites by the fall of the tower in Siloam: These were not, according to the Lord, because one or the other were sinners above all men. In fact both events had meaning as the Divine warning to others (or the world), that without repentance every one is liable to undergo a similar misfortune (Lk 13:1-5). In the case of the sinful woman who, according to the Law deserved to be stoned, Jesus Christ showed that her accusers themselves merited a similar reward (John 8:3-11).

Therefore, on the basis of what was said by the Lord, we must conclude that in every instance victims of tragedies, or suffering, should not be viewed in a negative sense as if they were chosen or examples of the despised or were chosen for punitive reasons but, contrarily, they often stand as the means for some Divine purpose. This Divine goal is a great mystery far removed from our understanding. Because of our limitations this mystery is often restricted

to the need of and the call to repentance. Such was the teaching and warning of Jesus Christ himself. So speaks the great religious experience of the Jewish people.

Let us now return to our subject matter, for our central theme today is the phenomenon of the tragical famine which, like a sea, burst upon and flooded our people over fifty years ago. It has already been stated that this tragedy is seen as a political, national, and moral event. But to consider it only in these frameworks means that we are commemorating this event peripherally, treating it subjectively and thus not penetrating the meaning of the event with heart and soul and, therefore, not merging it with our hearts and appropriating it. Besides this, a subjective, impartial treatment of the event depletes it of its power to influence other people. Let us note that since much lesser misfortunes of a people, according to Jesus Christ, attained the scale of universal meaning (See Luke 13:1-5) so also the artificial famine of 1932-33 has attained not only a Ukrainian national scale but a universal scale by virtue of its instruction for all people as also by virtue of homogeneity of all human beings. During those years, in the suffering of the Ukrainian being, in fact, all mankind suffered. This, truly, is beyond the comprehension of most people, but it is so — this is theologically true.

I am fully aware that with this declaration I am venturing into the realm of theology and philosophy and, thus, beyond the bounds of fathoming these things by the average person. But on this occasion it is, indeed, necessary to say that such extensions of the human mind and spirit do exist and by them one even approaches the fact that in a specific instance of human suffering one can see a great spiritual value. While such insights may not be experienced by all, it is, in fact, the experience of many average persons who have at one time lived through a traumatic time and, later, relate their experience solemnly as individuals who have been enriched by the experience and recall that challenging time as a time of heroism.

But this is not what concerns us today. What we are concerned about is not whether the world learned anything from the fact of the suffering of the Ukrainian people during the artificial famine. For us it is important that we do not disassociate this apocalyptic event from spiritual history, from spiritual experience, and, finally, from the fortune of the Ukrainian people and thus from each of us as individuals. For this tragedy does have, and ought to have, a good, experiential, concrete meaning for all of us — subjective spiritual meaning. In view of this, we must make a number of practical suppositions.

First of all, let us acknowledge that it was to us, and to every person, Christ said that the very hairs of our heads are all numbered (Matt. 10:30). Here in our case it so happens that in this horrid fiftieth anniversary we are speaking not about one person, nor about a group of people, but about the seven million victims who died because of starvation . . . It may be asked: was He, who with providence numbers the hairs of every human being, not involved, or was He helpless in the face of this starvation tragedy — a deliberately and especially directed against the Ukrainian people? For, undoubtedly, this tragedy does have an apocalyptic meaning.

It is difficult not only to believe but to suppose that the holocaust of Ukraine happened because of the direct will of a merciful God — a providential God. It is easier to suppose that this happened with His permission so that by it be revealed to all the world what man is capable of when he rejects everything that is Divine, when he takes over everything into his own hands and instead of producing that which is good, instead of God-like works and personally achieving God-likeness (theosis), such a man becomes a demon himself and in his works. This, to the astonishment of the world, is precisely the path that was taken by the proud creators of impious communism when they placed their diabolicalism onto the basic ideological and political programs and embodied it in the USSR state

system. Because of this the first and the greatest victim of this system was Ukraine and the Ukrainian people.

The first supposition leads one to conclude that the famine of 1932-33 was fainted on our nation as onto a blameless victim. This is a national and political supposition. Another probable supposition, a supposition of a theologic-philosophical nature, which sees in suffering the positive significance, — is one we simply cannot fathom for it is beyond our ability to comprehend how and why it leads to such conclusions. Therefore we are left with a third alternative: the supposition which is clearly of a spiritual nature that directs one to the conclusion that the tragedy of the Ukrainian holocaust, as such, which is beyond explanation, beyond reasoning, beyond amending, is, after all, an event from which we ought to try to learn something. Every human tragedy has a great instructional and, therefore, an educational meaning which is of a worldwide, national, but, primarily, a personal nature. For us, therefore, the most approachable and the most practical probability is this latter one. It obliges us to face the reality of the Ukrainian holocaust of 1932-33 face to face, to personally examine it and then draw from it the subjective conclusions. This tragedy cannot be reversed, but one can learn from it.

If we are prepared to acknowledge that, in fact, we can learn something from the famine tragedy of our nation — even enrich ourselves spiritually — then we ought to go further and acknowledge that those seven million victims of the Ukrainian holocaust were dying for us. If we truly are to learn anything from this tragedy then those millions of our martyrs did not die in vain. Furthermore, if those seven million victims, known only by God, are capable spiritually to so impress themselves upon us and on our consciousness that everyone of us, because of this, shall individually become better persons, better Christians, and better Ukrainians, then, truly, they have not died in vain. This, then, is the approach to the paradoxical but authentic conclusion, for only in such a way the suffering and agony of those people can become the spiritual energy,

the spiritual power not only to us in the present time but also to our future generations. (It is for this reason that for some people sacrifices are not deemed dreadful but even necessary).

Let us, therefore, remember well that this fiftieth anniversary of the famine tragedy of Ukraine is being observed not only for the sake of good repute in the eyes of others, not only because of political motivations, nor for the benefit of the world-at-large but primarily and essentially for deepening of the consciousness of everyone of us. If only we achieved this consciousness... If in the face of such consciousness of the famine tragedy we opened ourselves up and our very hearts to the extent that we might spiritually comprehend and totally grasp the immensity of the anguish of starvation torments, envision the progressive chilling of Ukrainian blood... If we could appropriate the anguish of mothers for their starving children which every person of sympathy ought to be able to do, then not only could we better comprehend this tragedy but we would actually experience it in our hearts for personal revivification and regeneration. (This is analogous to assimilating by virtue of faith and love the gracious salvation of Christ¹⁴). It is within the means of a person to sympathetically (empathetically) deeply experience and to be fully and totally moved by the experiences of other persons. This happens by virtue of understanding, by virtue of love and sympathy. If only this happened... I am certain that many, many of us would necessarily comprehend how really and how deeply such an experience touches the human soul and ennobles it and how for such a moved and enlightened person — especially when this is done in Jesus Christ — the actual “sorrow turns into joy” (John 16:20). Perhaps it would then be easier for us to under-

14. Metropolitan Anthony, “Reflections on the Salvific Power of Christ’s Passions,” and “Dogma of Redemption,” *Moral Ideas of the Principal Christian Dogmas* (Russian), published by North-American and Canadian Eparchy, 1963.

stand why some theologians and philosophers perceive a positive quality in suffering.

The artificial famine in Ukraine is an historical event. But even that which I am trying to draw attention to, tells us how major historical events can blend with the spirit of people and with the spirituality of an entire nation. For this reason it is said that the history of a people has, and always may have, a great spiritual meaning and that all occasions of a given history must necessarily be viewed and understood from the perspective of the spirit. Such is, as demonstrated above, the venerable experience and the practical conclusions of the Jewish people. I for one believe that such ought to be the experience and conclusion of our people.

I say all this in the context of the commemoration of the fiftieth anniversary year of the artificial famine — the great famine of Ukraine — but I am calling attention only to some aspects of it. I think, however, that even from that which was said here it is possible to bring forth a definite sense:

First of all that to which attention is drawn to here is that we should not allow ourselves to err and thus to separate (to withdraw) ourselves, our people, and our historical destiny from the Lord God and God from us; that we consider, see, and acknowledge ourselves as an indispensable part of world history and of all mankind. We should not consider ourselves as those despised and unworthy of a better fate. We should not even allow the thought that we are not fit for anything good. No! With us it ought to be otherwise. And it can be so. On that account let us cite the example of the Jews:

No other nation of the world has experienced such downfalls, suffering, maltreatment, disappointments, liberating attempts and rising as we see in the example of the Jewish nation. In our time, faced with the deadly holocaust, this nation awakened and rose to an incredulously vibrant national, political, philosophical action because their

recent trial and misfortune are recognized as a Divine call to repentance, a return to the Law.

Such ought to be the case for every people of faith, and, therefore, for us. We, assuredly, will demonstrate a great vitality — and of universal significance at that — when we commence to look upon ourselves and our history with thankfulness to God, Who marked out for us a time and a place in the general human history and the processes of the whole world, but especially for the opportunity to do good in the world. Let us truly learn to thank the Lord God for the opportunity to live and to be a part of His world. Let us be thankful for the trials — even the painful trial during our great holocaust. Let us learn to thank the Lord especially that He does not abandon us in our negligence but still endeavours to touch us, to awaken us, and make us aware of ourselves and the world about us even to make us aware to the painful fact that danger threatens all of us by which we truly and forever may perish. Such an orientation and such an awareness are most necessary for us! Let it move us to a productive insight of the dreadful tragedy of 1932-33.

* * *

Ours has been a difficult history but there is veiled in us a God given reservoir of vitality. Let us learn to enliven it, strengthen it, and spiritualize it even by such means and exercises as by contemplating our holocaust, its significance for each of us as individuals, for our people, and for all the world. We are people of faith . . . Let us do everything and let us enlighten all by a productive awareness and by a sincere insight that God is omnipresent. To all the faithful He gave the assurance that He will be with them on all occasions even until the end of ages. And this presence of God with us let it be accepted as His assurance that He loves us as a peculiar people and as a nation. He does care for us (otherwise we could not have survived), He helps us and will help us in all that is good and holy . . . now, and ever, and unto all ages.

**CONSISTORY OF UKRAINIAN
GREEK ORTHODOX CHURCH OF CANADA**

**9 St. Johns Avenue
Winnipeg, Man., Canada
R2W 1G8**

